

ONZE HISTORIE ALS IDENTITEIT

Lezing van prof.mr. D. Mentink, voorzitter van de Historische Vereniging tijdens het seminar 'Schoonhoven 725' op 18 mei 2006 in de Grote Kerk ¹

1. De Grote kerk als historisch-culturele waarde

Terug naar 1911

Dames en heren, bijna vijf en negentig jaar geleden - om precies te zijn op 1 juni 1911 - boog de gemeenteraad van Schoonhoven zich over een agenda waarvan normaliter geen vuurwerk van viel te verwachten. En waarom ook? De stad mocht zich in een zekere bloei verheugen, grote problemen waren er niet en een beleid van niet-moeilijk-doen was voor de raad voldoende om Schoonhoven op koers te houden. Kortom, het

waren politiek rustige tijden in dat oude stadje aan de Lek, waarvan de inwoners al in een oorkonde van 3 mei 1280 als stedelingen werden beschouwd.

Maar nadat burgemeester Van Sloten de vergadering op 1 juni 1911 met gebed had geopend, was het met die rust en gezapigheid in de Schoonhovense politiek in

één klap gedaan. Het college van burgemeester en wethouders stelde de raad voor de toren van de kerk waarin we ons vanavond bevinden, aan de kerkelijke gemeente over te dragen 'zodat de gemeente nimmer meer geld zou behoeven uit te keren aan de toren daar de gemeente van het onderhoud zou worden ontheven.' Voorgesteld werd kerk en toren door het kerkbestuur te laten afbreken waardoor er op die plek een 'schitterend marktterrein' zou ontstaan 'Heel belangrijk', schreef het college aan de raad, 'want binnenkort zal Schoonhoven worden aangesloten op het spoorwegnet en in een tijd van vooruitgang is de ontwikkeling van het marktwezen te voorzien. De nieuwe kerk zal meer zuidwaarts worden gebouwd.' Daarmee zou dan eindelijk een einde

---

¹ Gegevens ontleend aan:

Elsing, Th.M, Schoonhoven en verder (doctoraalscriptie), Schoonhoven 1987.

Mentink, D., Schoonhoven vier eeuwen bezien en beschreven, Alphen a/d Rijn 1981.

Schoonhovense Krant (editie ter gelegenheid van het koninklijk bezoek op 6 oktober 1980 n.a.v. de voltooiing van de restauratie van de Grote Kerk).

komen aan die ellendige toren die maar bleef zakken door de zachte ondergrond en doordat die toren geen doorlopende fundering had gekregen.

Verzakkingen en het college gecorrigeerd

Want een ellende was het. Stond het enorme gevaarte in 1864 al niet 98 cm uit het lood en verstomde in dat jaar bij het luiden van de eeuwen oude klok - tijdens de begrafenis van de koningin-moeder - deze niet plotsklaps omdat een van de ankers tussen de kolommen finaal afknapte? En was het in 1907 niet weer raak, toen tijdens het klokgelui een verbindingsanker tussen de toren en de vlak daarbij staande zuil het begaf? Daarna kwam er uiteraard een commissie die het nodige onderzoek verrichtte. Maar meer ook niet, want het probleem was het geld. Een verantwoorde restauratie met onder meer een nieuwe fundering zou behoorlijk in de papieren lopen. Gewoon te veel volgens het college. Afbreken dus, ergens anders opnieuw beginnen en een mooi extra marktplein ten behoeve van een vitale toekomstige ontwikkeling van Schoonhoven. Daar kon de raad toch niet tegen zijn?

Zoals we weten liep het anders af. Het college bleek te veel naar binnen te zijn gekeerd en zich te weinig rekenschap te hebben gegeven van het feit dat politieke ambtsdragers hun legitimiteit en kwaliteit vooral ook ontlenen aan (wat ik zou willen noemen) hun *maatschappelijke-communicatieve attente*: het weten wat er onder de bevolking leeft, en het besef dat het inhoud geven aan het algemeen belang van een stad alles te maken heeft met de waarden die breed worden gedragen en waaraan burgers hun emotie en lokale gemeenschapszin verbinden. Niet altijd zichtbaar, vaak onderhuids, maar nadrukkelijk aanwezig als belangen te veel gaan schuren en het er écht op aan komt. Dan willen mensen wel hun stem laten horen, zich organiseren en vasthoudend zijn.

In 1911 werd het besluit van het college vanuit Schoonhoven en ver daarbuiten als vandalisme aangemerkt. De verontwaardiging was alom en er ontstond in dit rustige Schoonhoven een heuse 'buiten-parlementaire' beweging die uniek was in die dagen. Iedereen ging zich ermee bemoeien, als het ware een sneeuwbal die steeds groter werd en steeds harder begon te rollen. Het gevolg was dat het gemeentebestuur al vrij snel eieren voor zijn geld koos, waarbij de burgemeester in de raadsvergadering van 30 augustus 1911, aan het slot van zijn lange rede waarin hij de ommezwaai tot behoud van de Grote Kerk rechtvaardigde, de historische woorden sprak: *De Stem des Volks is gehoord en nu moet worden beslist ...* '

Zover kwam het niet, daden bleven uit. Wel helde in de jaren twintig de toren al ruim 1,5

meter over. De situatie werd langzamerhand zo dreigend dat de overheid in Den Haag er zich mee ging bemoeien. En dat hielp. Na een grondig onderzoek werd de kerk niet alleen gesloten en het zware verkeer omgeleid, maar in 1928 werd met de restauratie begonnen. Het gebouw kreeg hierdoor zijn huidige aanblik met als meest opvallende (verstorende) vernieuwing het dwarschip dat werd verhoogd en aanzienlijk werd verbreed. De toren was echter voor altijd verankerd en Schoonhoven had haar meest markante en historisch oudste gebouw, de Grote of St. Bartholomeuskerk, behouden.

2. Doorgeschoten beleid

Algemeen

Deze geschiedenis is gemakkelijk aan te grijpen om - staande in het heden - te betogen welke historisch-culturele gevaren er dreigen als politici zich te veel door economisch--financiële belangen laten leiden en zij de bouwwereld inschakelen om hun stad in de

vaart der volkeren omhoog te stuwen. Niet dat zoiets nimmer gebeurt en nooit is gebeurd. Wie kent niet een stad die in de afgelopen decennia drastisch van gezicht en karakter is veranderd: door sloop van beeldbepalende gebouwen, delen van de binnenstad en markante wijken? En dit alles om ruimte te maken voor grootschalige nieuwbouw, prestigieuze winkelcomplexen en nieuwe doorgaande wegen om de bereikbaarheid van de stad te verbeteren en de bedrijfsmatige aantrekkelijkheid te vergroten. Nog begin dit jaar promoveerde de sociaal-geograaf Bas Spiering aan de Radboud Universiteit Nijmegen op dit onderwerp waarbij hij het merkwaardige verschijnsel analyseert dat wanneer stadscentra op de schop gaan iedereen zich wil

onderscheiden van andere stadscentra, met als uiteindelijk resultaat dat binnensteden overal op dezelfde manier worden veranderd met grootschalige projecten geënt op vergelijkbare thema's als ketenwinkels, horeca en musea. Steden, zo is zijn conclusie,

willen vernieuwend zijn zonder af te schrikken en gaan zo uiteindelijk weer op elkaar lijken.

Stond 1911 op zichzelf?

Maar laat ik me niet verleiden door in het heden te blijven steken. Stond 1911 op zichzelf? Wat dat een incident van te ver doorgesloten stedelijk nieuwbouwbeleid? Als we de geschiedenis van de stadsontwikkeling van Schoonhoven in de twintigste eeuw bekijken, blijkt dat niet het geval te zijn. Ik neem u terug naar de tijd van herstel en groeiend vertrouwen in een betere toekomst. We leven dan in de eerste decennia van na de Tweede Wereldoorlog. Ook Schoonhoven veranderde in die tijd, doch ontsprong gelukkig de dans van afbraak en doorbraak van haar oorspronkelijke binnenstedelijke structuur en gedaante.

Niet dat alles bij het oude bleef. Laat ik enkele, ook voor de actualiteit van vandaag aansprekende voorbeelden noemen. Zo komt het in 1951 tot een schaalvergroterende nieuwbouw van een zilverindustrie aan de Korte Dijk, wordt in 1973 de Scheepmakershaven gedeeltelijk gedempt ten behoeve van de verffabriek, en vindt in 1974 een voor het gemeentebestuur toelaatbare schaalvergroting plaats van de loodfabriek ten hoogte van de Kerkstraat-Oude Singel. Het had echter geheel anders kunnen uitpakken. Om de gedachte te bepalen: kunt u zich een ingreep in de eigenheid van onze stad voorstellen waarbij de in 1911 voorgenomen sloop van de Grote kerk wordt geëvenaard of zelfs wordt overtroffen? Misschien denken sommigen van u wel aan de plannen omstreeks 2004 die erop neerkwamen dat het mooie Springerpark aan de rand van de stad grotendeels zou verdwijnen om onder meer ruimte te maken voor de bouw van een aantal verdiepingen tellende school. Die plannen gingen gelukkig snel van tafel toen een groep verontruste Schoonhovenaren op de bres sprong en binnen 24 uur ongeveer 900 handtekeningen van eveneens verontruste burgers wist te verzamelen.

Hoe erg deze plannen ook waren, ze verdwijnen geheel in het niet met wat op de golf van de nieuwe tijd in de zestiger jaren voor Schoonhoven bedacht werd. Het was de tijd van de uitbreidingsplannen waarbij plannenmakers het uitgangspunt hanteerden dat een uitbreidingsplan niet aangesloten diende te worden op de binnenstad, maar dat de binnenstad diende ontsloten te worden ten behoeve van een uitbreidingsplan. Dit uitgangspunt treft men aan in het structuurplan van Schoonhoven, samengesteld door een werkgroep van de Technische Hogeschool Delft in de jaren zestig, waarbij uitgegaan werd van een inwonersaantal van 30.000 omstreeks 1980 – dus ongeveer driemaal zoveel als heden ten dage. Dit alles impliceerde betere hoofdroutes naar de stad voor het gemotoriseerde verkeer, waarbij – u gelooft het niet – werd gedacht aan

de doorbraak Appelstraat-Bastion en aan een noordwaartse doorbraak van de Oude Haven-westzijde. Uit het mij ter beschikking staande bronnenmateriaal heb ik begrepen dat door de plaatsing van een pand aan de Oude Haven op de lijst van beschermde rijksmonumenten concrete plannen van het gemeentebestuur in deze richting werden verhinderd. Hoe het zij, de plannen zijn de goede kant van het archief opgegaan, om niet te vergeten en om als toekomstige generatie van te leren. Maar – zo kan men zich afvragen – hoe halen mensen het in hun hoofd zo iets serieus voor te stellen? Kennelijk kan dat alleen als je een oude stad ziet als oude grond, achterhaald verleden en levenloos steen.

3. Economie als voedingsbodem voor cultuurhistorie

Economie en cultuurhistorie kunnen elkaar lelijk in de weg zitten en de daarmee verbonden belangen kunnen stevig botsen. Uit wat ik tot nu toe heb gezegd moge dat duidelijk geworden zijn. Maar deze relatie tussen economie/historie/cultuur kan ook anders zijn. Gesteld kan worden dat cultuurhistorie veelal de resultante is van specifiek economische ontwikkelingen en bedrijvigheid. De economie van de stad en de rijkdom van haar burgers vormden vaak de noodzakelijke voedingsbodem van datgene wat we thans historisch-cultureel belangrijk vinden en wat we willen behouden.

Amsterdam met die grachten en huizen zou er zonder de Gouden Eeuw, de handel naar het verre oosten en westen, toch niet zijn geweest? De unieke stedenbouwkundige structuur van Schoonhoven zou er toch niet zijn gekomen als er geen economische belangen waren te verdedigen en vakkli hier gingen wonen omdat ze elders door oorlogsgeweld waren verjaagd of hier beter hun brood konden verdienen? In de

bebouwing van de binnenstad toont zich toch de economische geschiedenis van Schoonhoven? In vele voor Schoonhoven belangrijke historisch-culturele objecten leest men toch de behoefte van een stadsbestuur of burgers af die het economisch aardig voor de wind gingen en zich met mooie en kunstzinnige producten wilden onderscheiden?

Laat ik twee geheel verschillende voorbeelden noemen. Allereerst noem ik de uitzonderlijke mooie *kaart van Schoonhoven* uit het midden van de zeventiende eeuw zoals die is opgenomen in de atlas van Joan Blaeu, de beroemdste stedenatlas aller tijden. De plattegrond, die in 1648 is getekend, is de meest fraaie prent van Schoonhoven en geeft ons een correct en nauwkeurig beeld van de bebouwing in de binnenstad in die tijd. Het is vooral ook een opmerkelijke kaart: van de kleine Hollandse stadjes is het de enige van dit formaat. Deze kaart was nooit verschenen als het goed bij kas zittende stadsbestuur van het tamelijk welvarende stadje aan de Lek (met omstreeks 3400 inwoners) zich niet bijzonder had willen profileren. De gemeente zat er overigens boven op, zoals we uit de bewaard gebleven correspondentie kunnen opmaken, en daaruit niet alleen. Interessant is te vertellen dat het voor Blaeu allemaal te lang ging duren met dit stadsbestuur van Schoonhoven en zijn secretaris Daniël van Stralen, die wel erg lastig was. Blaeu had dan ook voor de eerste druk van zijn atlas al een klein kaartje van Schoonhoven uit 1632 afgedrukt, zoals bij die andere kleine Hollandse steden. Die oude koperplaten waren immers in zijn bezit. Maar het stadsbestuur nam daar geen genoegen mee, want wat gebeurde er? De grote kaart van Schoonhoven kwam tijdens het drukken van de eerste editie nog op het laatste moment gereed, Blaeu plakte vervolgens een ander kaartje met het slot van Woerden over die van Schoonhoven uit 1632, voegde de nieuwe grote plattegrond van Schoonhoven in en de eerste editie kon verschijnen. En de prijs voor dit prestige-object (incl. een aangezicht dat niet is verschenen)? We weten het allemaal, prestige kost geld: in dit geval een bedrag dat in die tijd overeenkwam met het bedrag dat voor een aardig huis in Schoonhoven moest worden neergelegd.

Mijn tweede voorbeeld betreft het zilver, dus Schoonhoven als *Zilverstad*, als verschijning van bijzondere economische bedrijvigheid al eeuwen lang, met klanten uit de kring van adel, kerk en elite. Dus ook van oorsprong veel kerkzilver en zilver voor de kerk zoals op het symposium met die naam, die de Stichting Nationale Zilverdag in november 2005 organiseerde, aan de orde kwam.

Meer algemeen gesproken waren er altijd relatief veel goud- en zilversmeden in Schoonhoven. Een enkel gegeven: rond 1600 was de verhouding 1 op 320 inwoners, terwijl de norm in Holland lag op ca. 1:1000. Hun producten vinden we overal. Echter dat is niet alles. Tot op de dag van vandaag zijn er nog de zilversmidwerkplaatsen in onze stad, uniek voor Nederland en ver daarbuiten. Bij elkaar zeggen zij ons het nodige over de kleinschaligheid van deze bedrijfstak die in de loop van de negentiende een snelle groei meemaakte, onderbroken door een veepest-epidemie in 1880 waardoor de

boeren als afnemer grotendeels afvielen, het aantal werkmeesters daalde en compensatie werd gevonden in de fabricage van theelepels, suikerstrooiers e.d. Deze werkplaatsen vormen, hoe relatief jong ook, een onlosmakelijk element van de identiteit, de bijzonderheid, van Schoonhoven als Zilverstad. En waarom? Zij tonen in de kleinschalige binnenstad een stuk levende geschiedenis: historische waarde en actueel economisch belang van Schoonhoven als Zilverstad tezamen.

Maar oude verworvenheden behoren aanhoudende zorg. Om de belangrijkste nog resterende werkplaatsen voor het nageslacht te bewaren en als economisch belang in te zetten bij citymanagement, toerisme e.d. moet niet meer al te lang worden gewacht. Deze gebouwelijke historie dreigt uit de stad te verdwijnen. De Historische Vereniging en de Stichting Nationale Zilverdag hebben inmiddels, al weer een half jaar geleden, een plan van aanpak bij de gemeente neergelegd. We wachten nog steeds.

4. Identiteit

Het is moeilijk de identiteit van een stad treffend in woorden te vangen. Haast net zo moeilijk om muziek die je aanspreekt en emotioneel iets doet, in woorden proberen te

omschrijven. Muziek hoor je, een stad beleef je; niet in een opeenvolgende reeks van afzonderlijke noten, niet in een optelsom van afzonderlijke gebouwen, straten of pleinen. Ik zal dan ook geen poging doen een definitie van de identiteit van een stad als Schoonhoven te formuleren. Vanuit mijn vakgebied van de rechtswetenschap is het al

moeilijk genoeg gebleken om aan de hand van een juridische definitie van een stad aan te geven wanneer Schoonhoven als publieke gemeenschap nu stadsrechten heeft verkregen. Zoals u wellicht onlangs in het regionale tijdschrift Historische Encyclopedie Krimpenerwaard heeft gelezen, hebben René Kappers en ik daar het een ander over geschreven. Op grond van onze nieuwe bevindingen ligt het niet voor de hand te concluderen dat Schoonhoven precies 725 jaar geleden stad werd. We kwamen op 1 jaar eerder uit, 3 mei 1280 zoals ik al aan het begin van mijn verhaal noemde. Geen ramp, op een jaartje moet men bij het willen organiseren van dit soort feesten niet kijken.

In de eerste helft van mijn Inleiding heb ik aan de hand van twee historische feiten (de

voorgenomen afbraak van de Grote Kerk en de voorgestelde doorbraak van de historische binnenstad) duidelijk willen maken hoe kwetsbaar de historische identiteit van Schoonhoven politiek kan zijn. Het in stand houden van die identiteit vraagt dan ook voortdurend aandacht en zorg. Als Historische Vereniging trachten we in dit verband een constructieve bijdrage te leveren, zoals nog deze week in het kader van de behandeling van het thans voorliggende ontwerp-bestemmingsplan Binnenstad. Dat hoef ik hier niet verder toe te lichten: u kunt het allemaal lezen op onze site: <http://www.historischeverenigingschoonhoven.nl>

Dit bestemmingsplan noem ik bewust en nadrukkelijk. Momenteel ziet de binnenstad van Schoonhoven zich na 1911 en 1960 (dus steeds zo na vijftig jaar) opnieuw geconfronteerd met beleidsvoornemens waarbij gebieden met belangrijke cultuurhistorische waarden structureel aangetast kunnen worden, zoals het Doelenplein en het gebied bij het Bastion. De door mij gereleveerde geschiedenissen stemmen mij overigens positief wat de afloop ervan betreft, ook al omdat bewoners van Schoonhoven niet op de zijlijn blijven staan, hun emotie tonen als het om nodeloze sloop van een historisch waardevol schoolgebouw (de Willem de Zwijgerschool), de aantasting van de kleinschalige bewoning of de huidige kaalslag bij de Hooykaaslocatie gaat (met onder de grond de restanten van het toenmalige Karmelietenklooster).

Een Cultuur-historisch centrum?

Dames en heren, ik kom tot een afronding inhoudende een voorstel aan de plaatselijke politiek.

Wat de zichtbare verbanden tussen historie, cultuur, economie, ruimtelijke ordening en beleid in Schoonhoven betreft is er veel voor te zeggen deze verbanden voor Schoonhovenaren en bezoekers van deze stad beter zichtbaar te maken. Dus geen Oudheidkamer of iets dergelijks, maar een voor velen aantrekkelijk Cultuur-historisch centrum, ingericht met de moderne middelen en media mogelijkheden die we daarvoor hebben. Historie en actualiteit in samenhangend perspectief. En dan fysiek vlakbij de zilverkunst van Schoonhoven, in het Goud, Zilver- en Klokkenmuseum. Ik zie het al voor mij, in de gebouwen rond een aantrekkelijk ingericht Kazerneplein. Dat moet toch lukken, indachtig de woorden van mijn grootvader die tegen mij heel vroeger al zei: 'Jongen, denk eraan: kán niet ligt op het kerkhof, wíl niet ligt er naast'. Ofwel: waar een politieke wil is, is een weg.

Ik dank u voor uw aandacht.

0-0-0-0-0-0